

study, generalization and psycho-pedagogical foundations of children upbringing deprived of parental care, orphans, social orphans, popularization of H. Gmeiner's concept in different countries are engaged Socio-pedagogical Institute, Academy of Hermann Gmeiner, College of Family Education in Wales. There is outlined content and forms of the Social-pedagogical Institute, College of Family Education activities in Wales concerning training and advance of qualification of pedagogical employees in SOS Children's Villages.

Important activity directions of Hermann Gmeiner Academy in the field of management are professionalization of leadership, development of staff appointment, staff training, advance of qualification and competence principles, research in the social-educational sectors in various activity aspects of the SOS Children's Villages, problems of staff retention, monitoring of educational purposes, execution of requirements and general working conditions. In Ukraine interest of researchers to the practice of SOS Children's Villages in Austria has been increasing. In this context, experience of European countries in the professional training and teachers advance qualification to different areas of education is extremely interesting. The Academy is working on the developing of training program for SOS-directors and SOS-youth leaders: develops standards and guidelines, which should be worldwide united base for the professional and further training of SOS-directors and SOS-tutors.

***Keywords:** pedagogical staff, management, staff policy, the advance of qualification, SOS Children's Villages, Austria.*

М. М. ЛАНГЕ ЯК ПЕДАГОГ ОЧИМА УЧНІВ І СУЧАСНИКІВ

УДК 37 (09)

Корнюш Г. В.

У представленій статті здійснено спробу відтворити портрет М. М. Ланге як освітянина та викладача, визначити своєрідність його педагогічної діяльності й лекторської манери на основі аналізу й співставлення історіографічних студій та спогадів його учнів і сучасників.

***Ключові слова:** М. М. Ланге як педагог, лекторська та викладацька манера, спогади сучасників.*

В представленной статье сделана попытка воссоздать портрет Н. Н. Ланге как просветителя и преподавателя, определить своеобразие его педагогической деятельности и лекторской манеры на основе анализа и сопоставления историографических работ и воспоминаний его учеников и современников.

***Ключевые слова:** Н. Н. Ланге как педагог, лекторская и преподавательская манера, воспоминания современников.*

MYKOLA LANGE AS A PEDAGOGUE FROM THE VIEW-POINT OF HIS STUDENTS AND CONTEMPORARIES

Korniyush G.

In the present article on the basis of the memories of Mykola Lange's contemporaries and students and research works of modern bibliographers and historians there has been made an attempt to reconstruct his portrait of as a university professor, lecturer, scientific adviser, founder and director of the first women's higher educational establishment on the territory of the South of Ukraine. Mykola Lange's personality as a pedagogue has been dwelled upon. The peculiarities of Mykola Lange's manner of lecturing and tutoring have been defined and described. The professor's pedagogical behavior has been compared to the pedagogical manner of his colleagues.

The source field of the given historical and pedagogical problem has been expanded, unknown archival documents and newly discovered historical facts have been introduced into scientific usage that helps extend the coverage of the pedagogical ideas and the educational process of the end of the XIX century and the beginning of the XX century.

Key words: *Mykola Lange, manner of lecturing and tutoring, memoirs of contemporaries.*

Вступ. Микола Миколайович Ланге (1858-1921 рр.) найбільш знаний як психолог та філософ. Один з небагатьох, про кого писали сучасники, один із тих, які були визнані кращими ще за життя. Утім, окрім всесвітньо відомих досягнень М. М. Ланге в сфері психології та філософії, вагомим є також його внесок у розбудову педагогічної науки та поширення просвіти в Україні. Недостатній ступінь дослідженості його педагогічної діяльності вимагає подальших студій та зростання історико-педагогічних біографічних розвідок, які дадуть змогу розширити історію педагогіки крізь наукову біографію М. М. Ланге — одного з найвидатніших її творців.

Метою статті є реконструювання портрета М. М. Ланге як освітянина та викладача, визначення своєрідності його педагогічної діяльності й лекторської манери на основі аналізу її співставлення студій і спогадів його сучасників (М. І. Гордієвського, К. П. Добролюбського, Г. В. Флоровського), а також праць сучасних бібліографів та істориків (А. В. Черняєва, І. В. Голубовича та ін.).

Виклад основного матеріалу. Спогади сучасників та бібліографічні дані про М. М. Ланге, які ми вважаємо релевантними для даного дослідження, хронологічно охоплюють і дають уявлення про одеський період життя вченого, тобто його звершення на момент служби в Новоросійському (Одеському) університеті й на Одеських жіночих педагогічних (згодом — вищих) курсах. Такі праці дозволяють нам відтворити педагогічний портрет Ланге-викладача, Ланге-лектора, Ланге-наставника, Ланге-просвітителя, а також визначити особливості його вдачі як невтомного освітянина, який до кінця життя був відданий справі.

М. М. Ланге віддав викладацькій справі 32 роки свого життя, пропрацювавши в Імператорському Новоросійському університеті (нині Одеський національний університет імені І.І. Мечникова) на посаді приват-доцента, ординарного професора, директора Вищих педагогічних жіночих курсів й Одеських Вищих жіночих курсів, декана історико-філологічного факультету, що є

показником відданості М. М. Ланге викладацькій справі, а його активна діяльність на цих посадах демонструє його небайдужість до тогочасної про-світи. Більш того, професором неодноразово читалися публічні лекції, або, навіть, цілі курси їх. Така різновекторна педагогічна діяльність М. М. Ланге майже повсякчас отримувала схвальні відгуки його учнів й колег.

Високо оцінював М. М. Ланге як майстерного лектора його учень Михайло Іванович Гордієвський, усебічно схарактеризувавши викладацьку манеру професора. М. І. Гордієвський завше зазначав, що лекції професора збирали повні зали бажаючих поширити свої знання, адже були інформативними, змістовними й при цьому дохідливими, легкими в сприйнятті, а значить, доступними навіть невідповідно до академічної мови слухачам. Красномовно свідчать про високий професіональний рівень М. М. Ланге враження М. І. Гордієвського від уміння професора проголошувати лекції: «Говорив Ланге не поспішаючи, з досить частими короткими паузами, і паузи ці були цілком до-речні, – вони полегшували слухачам сприймання абстрактних філософських понять і принципів. Лектор не обдавав слухача потоком слів, він давав мож-ливість активно сприймати, заглиблюючись в предмет» [2, с. 15].

Особливістю лекторської манери М. М. Ланге була і експресивність й деяка ексальтованість в подачі матеріалу. З цього приводу М. І. Гордієвський писав: «Лекції свої читав Ланге з великим захопленням, яке передавалося аудиторії... Він не сидів спокійно, він увесь час був у рухові: сходив із кафедри, становився перед кафедрою, жестикулював руками» [2, с. 12]. Підкреслюючи цю особливість, учень М. М. Ланге зазначав, що запал, емоційність викладу залежали, головним чином, від уподобань професора, його персон-ального ставлення до теми, якій він присвячував лекцію. М. І. Гордієвський згадував, що особливо яскравою та натхненною була лекція про Спінозу, коли студенти відчували захоплене ставлення професора до видатного вченого, сум за його долею.

Проте, за свідченнями М. І. Гордієвського, не всі лекції професора були презентовані з однаковими захопленням та експресією, особливо в період з 1902 по 1904 роки, коли М. М. Ланге, здавалося, втомився від багаторічної виснажли-вої праці на науковій і освітянській нивах. Утім, революція 1905 р. надовго повернула професору його колишнє завзяття й насагу, з новим запалом він став читати свої лекції спраглому до знань студентству історико-філологічного факультету. «Аудиторії, не розраховані на велику кількість слухачів, не могли вмстити усіх бажаючих слухати популярного професора, – писав М. І. Гордієвський. – У мене в пам'ятку ці лекції: як живий, стоїть переді мною лектор, весь наелектризований сотнею очей, що жадібно вп'ялися в нього, стежачи за кожним його рухом, за кожною зміною його багатой міміки» [2, с. 22].

Така лекторська активність М. М. Ланге різко відрізнялась від манери його колеги-попередника професора Р. В. Орбинського, який читав лекції, спокійно сидячи увесь час за кафедрою, «не хвилюючись і не акторствуючи» [2]. Але Р. В. Орбинський у своїй викладацькій діяльності обмежувався лише блискучими лекціями, у нього не було учнів-фахівців, адже він не полюбляв, коли після лекцій студенти звертались до нього з питаннями. М. М. Ланге, навпаки, успішно готував молодих послідовників. Так, одним з його талановитих учнів був Георгій Васильович Флоровський, який багато дискутував зі своїм

науковим керівником з приводу різних питань, оскільки позитивіст М. М. Ланге не поділяв релігійно-метафізичних переконань свого учня, але ці дискусії послуговували гарною філософською школою, яку останній згодом згадував із вдячністю [1]. Очевидно, що М. М. Ланге не лише сприяв формуванню інтелектуальних чи світоглядних орієнтирів, а й справив на Г. В. Флоровського, за свідченнями його біографів, чималий моральний вплив. Цікавим є той факт, що М. М. Ланге особливо виділяв свого самотнього обдарованого учня, проявляючи до нього лояльність й «надаючи підтримку навіть тоді, коли ніхто не розумів, навіщо він це робить...» [7, с. 64]. Втім, професор не зловживав статусом наукового керівника: допомігши Г. В. Флоровському у виборі теми дослідження, дозволяв своєму учневі свободу у виконанні роботи. Сам Г. В. Флоровський навіть дещо нарікав на надмірну довіру зі сторони свого керівника, хоч і визнавав, що деяка вседозволеність й свобода у написанні наукового дослідження були зумовлені, перш за все, інтелектуальною самодостатністю Г. В. Флоровського, яку не могли не помітити його вчителі: «Ще в гімназії я чомусь став справляти таке враження, що в керівниках не маю потреби, а тепер мене обтяжує подібне ставлення» [7, с. 64]. Однак, М. М. Ланге мав значний вплив на становлення поглядів молодого науковця, поважне ставлення якого до свого керівника підтверджується тим, що 1924 року Г. В. Флоровський присвятив пам'яті свого вчителя значущу змістовну статтю «До обґрунтування логічного релятивізму», у якій порушувалися питання гносеології й філософії науки [7, с. 71].

Ще одним визначним напрямом педагогічної діяльності М. М. Ланге було читання публічних лекцій, які також здобували схвальну оцінку його сучасників та збирали великі аудиторії слухачів. Так, наприклад, 1897 р. у циклі лекцій, організованому Товариством Природників при Одеському університеті, М. М. Ланге прочитав курс психології, успіх якого відмітив у своєму фейлетоні К. Оленін, зазначивши, що найбільше схвалення з усіх представлених отримали саме лекції М. М. Ланге, бо він читав один з найцікавіших предметів і користувався значним авторитетом. Упродовж 1900-1901 н.р. М. М. Ланге за власною ініціативою читав лекції з історії філософії, які настільки імпонували слухачам за змістом, манерою викладу, що ті на знак вдячності вирішили звернутись до професора зі сторінок газети «Одесские новости». Захоплені слухачі в статті наголосили на тому, що всупереч їхній втомі та непередготовленості, живе слово лектора, ясного та популярного виклад матеріалу збудили їхнє сприйняття та розуміння. Більш того слухачі зізналися, що після лекцій вони виходили прояснілими, забували про свої щоденні турботи й оживали «від апатії свого сіренького буття» [2].

Високої думки з приводу викладацької діяльності М. М. Ланге був і Костянтин Павлович Добролюбський – професор Новоросійського й Одеського університету, засновник і декан історичного факультету ОГУ, який викладав в останній рік існування ОВЖК, в Інституті Народної Освіти (Педагогічному), а також в Одеському педагогічному інституті в роки його евакуації, учень Є. М. Щепкіна, видатний одеський історик. Так, К. П. Добролюбський писав про М. М. Ланге: «Його лекції були вище всіх за своєю змістовністю» [3, с. 24]. Про неупередженість оцінки лекторської майстерності професора К. П. Добролюбським свідчить те, що останній мав змогу порівняти якість лекцій

М. М. Ланге із заняттями іншого професора того ж Новоросійського університету В. Ф. Лазурського, враження від інформативності лекцій якого були менш позитивними: «Його лекції були ледь змістовними, поверховими й проникнуті якимось солодкуватим тоном», — згадував К. П. Добролюбський. З повагою він характеризував М. М. Ланге і як особистість, називаючи його «людиною чесною і гідною», хоча він при цьому через свої ліберальні погляди «...вважався одним з представників найбільш реакційної частини професури...» [3, с. 24]. Така ліберальна спрямованість М. М. Ланге врешті респт налаштувала проти нього попечителя Одеського навчального округу Олексія Івановича Щербакова, через конфлікт з яким на початку 1908/1909 н.р. професор був змушений звільнитися з посади директора ОВЖК. У своєму проханні на ім'я О. І. Щербакова причиною свого «бажання» залишити посаду М. М. Ланге називає відсутність довіри попечителя Одеського навчального округу до педагогічної системи професора й до нього самого [5].

Залишення посади директора ОВЖК було із сумом зустрінуте курсистками закладу, що красномовно свідчить про добре ставлення учениць до свого наставника. Так, у зверненні до М. М. Ланге курсистки першого випуску ОВЖК (1903-1908 рр.) зізнавалися, що, відтоді, як професор звільнився, вони переживають «найзначніше горе в житті курсів» [6]. Більш того, слова вдяки в цьому зверненні характеризують М. М. Ланге не тільки як відданого справі освітянина й поборника вищої жіночої освіти, а й чуйну, небайдужу людину: «Ви ніколи не були директором-начальником, а завжди директором-наставником... Ви завжди стояли на варті наших інтересів, Ви брали близько до серця й наші радості, й наші печалі. Ваша чуйність, сердечне піклування, Ваше щире бажання допомогти кожній з нас зробили Вас близькою і рідною нам людиною», — писали з теплотою слухачки курсів [6]. Визначальним є також факт, що в листі курсистки назвали М. М. Ланге «професором-директором-другом», що свідчить про тепле ставлення як професора до своїх учениць, так і курсисток до їхнього наставника. Ще одним виявом такої поваги слухачок ОВЖК до професора став наступний епізод: в пам'ять про засновника курсів слухачки вирішили повісити його портрет у читальній залі приміщення ОВЖК, клопотання про що було відхилене О. І. Щербаковим, який пояснив свою відмову тим, що «портрет ліберального професора не має прикрашати читальну залу курсів» [4].

Здійснивши аналіз історіографічних праць та спогадів сучасників М. М. Ланге, доходимо висновку, що він був викладачем, щиро захопленим своїм предметом та педагогічною діяльністю. З однаковим успіхом йому вдавалося зацікавлювати аудиторію, розгледіти талановиту молодь та спрямовувати наукові пошуки своїх учнів. М. М. Ланге був також ревним поборником жіночої просвіти, чуйним наставником і, перш за все, другом своїм учням.

Висновки. Спогади сучасників М. М. Ланге, присвячені його діяльності в освітній сфері або життєпису його учнів, у своїй сукупності є істотною джерельною базою, яка уможливило відтворення портрета вченого як освітянина, із наголосом на своєрідності його педагогічної і викладацької діяльності. Такі студії допомагають краще осягнути педагогічні ідеї М. М. Ланге, окреслити його педагогічну позицію, розкрити його талант як майстерного викладача та поборника поширення просвіти. На основі аналізу обраних нами розвідок та їх зіставлення, можемо стверджувати, що М. М. Ланге мав неперес-

ічний талант викладача, був чудовим лектором, уміло користувався словом. Лекції вченого збирали великі аудиторії, адже вирізнялися глибокою науковістю, інформативністю, когерентністю, емотивністю й доступністю викладу. Одним з пріоритетних принципів ученого-педагога була вимога постійного підвищення якості освіти, поширення педагогічних знань, турбота про розповсюдження освіти серед жіноцтва та простого народу.

Література:

1. Голубович И. В. «Одесский период» жизни и творчества Г. В. Флоровского в контексте интеллектуальной биографии. // Вісник Одеського національного університету. — Вип. 15. : Філософія. — Одеса, 2007. — Т. 12. — С. 37-46.

2. Гордієвський М. І. Наукова й громадсько-педагогічна діяльність професора М. М. Ланге / М. І. Гордієвський // Зап. Одеск. наук. при ВУАН т. ва. — 1930. — Секція пед. — Т. 1. — С. 1-48.

3. Добролюбовский А. К истории высшего женского образования в Одессе в XIX — нач. XX вв. / А. Добролюбовский // Историко-краеведческий научный альманах. — О., 2009. — С. 16-37.

4. НБ ОНУ (Відділ рідкісних книг і рукописів). Архів М. М. Ланге. Карт. 28, од.зб. 273, «Конфиденциальное письмо министра народного просвещения и директора департамента народного просвещения попечителю Одесского учебного округа о нежелательности вывешивания портрета Н. Н. Ланге в читальне ВЖПІК». — 1908. — арк. 247-149.

5. НБ ОНУ (Відділ рідкісних книг і рукописів). Архів М. М. Ланге. Карт. 28, од.зб. 281, «Прошение Н. Н. Ланге на имя попечителя Одесского учебного округа А. И. Щербакова». — 1908. — арк. 289.

6. НБ ОНУ (Відділ рідкісних книг і рукописів). Архів М. М. Ланге. Карт. 29, од.зб. 283, «Обращение курсисток первого выпуска Одесских Высших женских курсов к Н. Н. Ланге». — 1908. — арк. 2-3.

7. Черняев А. В. Г. В. Флоровский как философ и историк русской мысли / А. В. Черняев. — М. : ИФРАН, 2009. — 199 с.

Abstract. *In the present article on the basis of the memories of Mykola Lange's contemporaries and students and research works of modern bibliographers and historians there has been made an attempt to reconstruct his portrait of as a university professor, lecturer, scientific adviser, founder and director of the first women's higher educational establishment on the territory of the South of Ukraine. Mykola Lange's personality as a pedagogue has been dwelled upon. The peculiarities of Mykola Lange's manner of lecturing and tutoring have been defined and described. The professor's pedagogical behavior has been compared to the pedagogical manner of his colleagues.*

The source field of the given historical and pedagogical problem has been expanded, unknown archival documents and newly discovered historical facts have been introduced into scientific usage that helps extend the coverage of the pedagogical ideas and the educational process of the end of the XIX century and the beginning of the XX century.

Key words: *Mykola Lange, manner of lecturing and tutoring, memoirs of contemporaries.*